

Veilig schoolklimaat

Situaties aanbieden waarin kinderen zich relatief angstvrij en veilig kunnen uiten, is belangrijk voor ontwikkeling, volgens deze oude Chinese kunstenaar. Wanneer we denken aan school, een context waarin kinderen en jongeren zich behoren te ontwikkelen, is het – volgens deze opvatting – belangrijk dat er een veilig klimaat ervaren wordt.

Door Frank Jacobs en Anne Luderus

De school, het onderwijs, streeft het doel na, dat kinderen zich in de maatschappij kunnen handhaven. Dit vraagt om beïnvloeding van kinderen. Dat die beïnvloeding niet alleen dient te bestaan uit het overdragen van kennis en vaardigheden, geeft Ritzen (voormalig minister van Onderwijs) al in een notitie in juni 1992 weer, die hij als brief stuurt naar het Nederlandse parlement, waar hij stelt dat niet alleen ouders maar ook de school een pedagogische opdracht heeft (Dietvorst & Verhaeghe, 1995). Als doel van onderwijs wordt dus enerzijds opvoeden gezien en anderzijds het overdragen van kennis en vaardigheden. Opvoeden zien we als het creëren van kansen en het bieden van mogelijkheden aan kinderen en jeugdigen, waaraan en waardoor zij zich kunnen ontwikkelen en kunnen ontdekken wie en wat ze zijn, wat ze kunnen en wat ze willen (Heij, 2006). Met genoemde complexe taak van onderwijs wordt duidelijk dat op school aandacht besteed dient te worden aan het creëren van kansen voor kinderen en jongeren zich optimaal, zowel cognitief als sociaal emotioneel, te kunnen ontwikkelen. De Rijksoverheid ziet het belang ook. Zij geeft aan: ‘Scholieren en studenten hebben recht op een veilige leeromgeving. Ook onderwijspersoneel moet zich veilig kunnen voelen. Onderwijsinstellingen zijn zelf verantwoordelijk voor hun veiligheid. Ze moeten een veiligheidsplan en een pestprotocol hebben. De overheid ziet daarop toe en helpt scholen bij de totstandkoming van het veiligheidsbeleid’ (www.rijksoverheid.nl). Wat wordt eigenlijk verstaan onder een veilig schoolklimaat? En wie spelen een rol in het creëren van een veilig schoolklimaat? Wat kunnen scholen zoal doen om een veilig klimaat te realiseren? Op deze vragen gaan we in het artikel in.

Wat wordt verstaan onder een veilig schoolklimaat?

Wanneer we het begrip ‘veilig schoolklimaat’ uiteen rafelen, dan kunnen we de termen ‘veilig’ en ‘schoolklimaat’ onderscheiden. Een schoolklimaat is een sfeer, een gesteldheid waarin gewerkt en geleefd wordt op school. Veugelers en De Kat (1998) definiëren het begrip schoolklimaat als volgt: ‘Het begrip schoolklimaat duidt op de context waarin het leren en ontwikkelen op school plaats vindt.’

Het begrip ‘veilig’ gaat over een positief, geborgen gevoel en kan betrekking hebben op verschillende typen veiligheid. Het begrip ‘veiligheid’ kan duiden op fysieke schoolveiligheid en sociale schoolveiligheid (www.schoolveiligheid.nl).

Fysieke veiligheid in de schoolcontext betreft alle zaken in en om de school, die te maken hebben met de fysieke gezondheid van leerlingen en personeel. Het gaat dan bij-

Deze uit China afkomstige afbeelding is vermoedelijk een van de oudst bekende symbolen voor opvoeding en ontwikkeling. Op het eerste gezicht is dat tamelijk verrassend, omdat de volwassene, in de afbeelding voorgesteld als een wijze, luistert en het kind spreekt. Een verhouding die tegengesteld is aan hetgeen wat in tal van culturen als kenmerkend voor opvoeding werd of wordt gezien, namelijk dat volwassenen spreken en kinderen luisteren. De kunstenaar heeft met deze ongebruikelijke voorstelling willen uitdrukken wat wezenlijk is voor opvoeding, namelijk: dat

volwassenen aan kinderen situaties aanbieden waarin deze zich relatief veilig en angstvrij kunnen uiten en ontwikkelen. Maar dit is slechts een deel van hetgeen de kunstenaar beoogt over te brengen. Rechts is een kikker afgebeeld, een universeel symbool voor het menselijke drift – of impulsleven (denk aan uitdrukkingen als ‘driftkikker’ en ‘een kruiwagen vol kikkers voortduwen’). De kikker zit aan een touwtje, dat het kind achter de rug met een hand vasthoudt. De betekenis is de volgende: wanneer volwassenen voor kinderen situaties scheppen waarin zij zich relatief angstvrij kunnen uiten en ontwikkelen, worden ze daarmee tegelijkertijd geholpen hun driften en impulsen te leren hanteren en beheersen. Weliswaar nooit volledig – het touwtje staat een zekere speelruimte toe – maar in voldoende mate. De ontwikkeling van het vermogen tot zelfbeheersing of zelfdiscipline, centrale doelstelling van opvoeding en basis van beschaving, is daarmee, aldus de kunstenaar, afhankelijk van de mate waarin de volwassenen van deze wereld erin slagen aan de kinderen van deze wereld zulke situaties aan te bieden. (zie R.F.W. Diekstra, 2003 De Grondwet van de Opvoeding)

Elkaar coachen

voorbeeld over de kwaliteit van de toestellen in de gymzaal, de kwaliteit van de lucht of de akoestiek in de gymzaal. Een leerling zou zich kunnen blesseren omdat een turntoestel niet goed is bevestigd of last kunnen krijgen van luchtwegen doordat er slechte ventilatie is in de gymzaal. Of een leerkracht zou last kunnen krijgen van zijn gehoor door slechte akoestiek in de gymzaal.

Sociale schoolveiligheid betreft zaken die te maken hebben met het zich veilig voelen in de sociale omgeving, het zich veilig voelen tussen de andere 'bewoners' van de school: leerlingen, de docenten en niet-onderwijzend personeel. Sociale veiligheid wordt bereikt als de relaties tussen de mensen in een school gekenmerkt worden door een 'welbevinden' van alle partijen. Een gevoel van welbevinden is te duiden als: zich prettig voelen, angstvrij voelen, op hun gemak voelen, zichzelf durven zijn, zich geaccepteerd voelen. Stevens (2004) formuleerde drie basisvoorwaarden voor het welbevinden van leerlingen: 'competentie', 'autonomie' en 'betrokkenheid'. Deze basisvoorwaarden zijn gebaseerd op de zelfdeterminatietheorie van Deci & Ryan (2000). Uitgangspunt van de zelfdeterminatietheorie is dat mensen kunnen leren en zich kunnen ontwikkelen als tegemoet gekomen wordt aan hun psychologische basisbehoeften: behoefte aan relatie, behoefte aan competentie en de behoefte aan autonomie. Het functioneren van leerlingen vaart wel bij de vervulling van de drie genoemde basisbehoeften. Het

gaat met name om hun motivatie en zelfsturing: die worden sterker in een omgeving die tegemoet komt aan deze behoeften (Van den Broeck et al., 2009). De behoefte aan relatie, ook wel behoefte aan verbondenheid genoemd, zegt dat leerlingen zich gezien, erkend en gewaardeerd willen weten en ook zorg, respect en waardering willen kunnen bieden. Competentie houdt in dat leerlingen vertrouwen en plezier hebben in het eigen kunnen. Wie zich competent voelt, gaat met meer zelfvertrouwen een uitdaging aan en zit beter in zijn vel (Van den Broeck et al. 2009). Het gevoel van competentie is een resultaat van de dynamiek van gekregen (opgelegde) taken, zelf gestelde doelen en idee over eigen functioneren (zelfbeeld). De behoefte aan autonomie of zelfbeschikking is de behoefte om zelf (gedeeltelijk) te bepalen welke gebeurtenissen er plaatsvinden binnen een sociale praktijk (school). Het behelst de wil om psychologisch vrij te handelen en niet onder druk te staan (Van den Broeck et al., 2009). Naarmate een leerling het gevoel heeft zelf ertoe bij te hebben gedragen dat iets lukt op school, zal de motivatie voor deelname aan taken op school hoger zijn. De docent zal in het contact met de leerlingen zich sterk moeten maken voor deze drie basisbehoeften (Stevens, 1997, www.leraar.24.nl/dossier).

Waarom een veilig schoolklimaat?

Als er sprake is van een veilig schoolklimaat ervaren de leerlingen, docenten en het ondersteunende personeel welbevinden wat als een katalysator kan werken op de ontwikkeling van een ieder. Looy en Houterman (2004) geven aan dat de school een veilige plaats moet zijn, waar kinderen zich op hun gemak voelen, zichzelf durven zijn, zich geaccepteerd weten, vertrouwen in zichzelf en anderen hebben. Als het daar aan schort, leren ze niet lekker, zien ze er tegenop om naar school te gaan, blijven hun leerprestaties achter en regent het conflicten. Dat is niet goed voor de leerprestaties en voor het welzijn van kinderen.

Wie spelen een rol in het creëren van een veilig schoolklimaat?

Bij het creëren van een veilig schoolklimaat speelt een aantal partijen een belangrijke rol: de school (met visie en beleid), het personeel waaronder docenten en de leerlingen. De visie van de school heeft invloed op het (veiligheids-)beleid dat wordt gevoerd. >>

Contact:

f.m.jacobs@hhs.nl, a.f.t.luderus@hhs.nl

Een school die als visie een veilig schoolklimaat benadrukt en veel aandacht besteed aan sociaal-emotionele aspecten zou wel eens betere ontwikkelingskansen kunnen creëren voor de leerlingen dan een school die alleen cognitieve ontwikkeling hoog in het vaandel heeft.

Cruciaal voor het realiseren van een veilig schoolklimaat is de kwaliteit van relaties in de school. Stevens, Beekers, Evers en Wentzel (2004) geven weer dat de omgang van de leraren en de leerlingen en de omgang van de leerlingen onderling centraal staan bij de vorming van een schoolklimaat. Het schoolklimaat verschilt per school, al naar gelang de heersende onderlinge omgangsvormen en de manier waarop de school inspeelt op aan waarden en normen gerelateerde zaken als bijvoorbeeld discriminatie, pesten en spijbelen. Met 'goede' relaties stijgt het welbevinden, waaronder het gevoel van veiligheid, en daarmee kans op optimale ontwikkeling. Samengevat: de kwaliteit van de relaties tussen docenten en leerlingen en leerlingen onderling bepaalt met name de veiligheid van het schoolklimaat. De visie van de school en het daaruit voortvloeiende beleid met betrekking tot veiligheid zal de relaties tussen docenten en leerlingen en leerlingen onderling beïnvloeden.

Wat is zoal nodig om een veilig schoolklimaat te doen ontstaan?

Bijna alle scholen voeren bewust beleid waarmee ze de fysieke en sociale veiligheid en daardoor de ontwikkelingskansen van hun leerlingen en personeel zo veel mogelijk garanderen. Het beleid van een school kan specifiek ingaan op de fysieke veiligheid van een school. Dit beleid kan gemaakt worden via bijvoorbeeld het instrument 'De Arbometer'. Dit instrument biedt een checklist om veiligheids- en gezondheidsrisico's te inventariseren. De organisatie 'Consument en Veiligheid' heeft een praktische methode 'Veiligheid op de basisschool' ontwikkeld. Met behulp van deze methode kunnen (basis) scholen zelf de (fysieke) veiligheid in en om gebouw verbeteren.

Om beleid met betrekking tot de sociale veiligheid te maken, kan op de site van 'Centrum School en Veiligheid' een checklist 'sociale veiligheid' geraadpleegd worden. Scholen kunnen in een overzicht zien welke voorzieningen zij verplicht zijn om te treffen en welke andere keuzes zij kunnen maken om de schoolveiligheid te vergroten. Deze keuzes zijn afhankelijk van de visie en cultuur van de eigen school. Concrete maatregelen die scholen kunnen nemen om de sociale veiligheid te waarborgen zijn bijvoorbeeld: pestprotocollen opstellen, ict-protocol voor leerlingen en personeel opstellen, sociale competentieprogramma's voor leerlingen aanbie-

den, contactpersonen en vertrouwenspersonen benoemen en/of veiligheidsthermometers jaarlijks afnemen bij leerlingen, ouders en personeel.

Deze maatregelen kunnen bijdragen aan het realiseren van de sociale veiligheid, maar wij zijn van mening dat de docenten een cruciale rol vervullen om de sociale veiligheid te realiseren. Daarom zien wij groot belang in het professionaliseren van docenten. Als instrument voor die professionalisering kan 'reflectie' gebruikt worden. Reflectie wordt in sportieve context gezien als een intermediair van blijvend leren (Knowles, Gilbourne, Borrie & Nevill, 2010). Door reflectie stijgt enerzijds het bewustzijn van de docent van zijn gedrag en anderzijds is de docent bezig dat gedrag door reflectie voor toekomstig handelen te optimaliseren. Vanuit deze optiek wordt de docent gezien als een belangrijke spil in het ontwikkelen van een veilig schoolklimaat.

Frank Jacobs en Anne Luderus zijn docenten aan de Academie voor Sportstudies, opleiding Halo en lid van de kenniskring (lectoraat) Jeugd & Opvoeding van de Haagse Hogeschool

Bronnen

- Centrum School en Veiligheid, www.schoolenveiligheid.nl (04-11-2013).
- Deci, E. & Ryan, R. (2000). Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 54-67
- Diekstra, R.F.W. (2003). *De grondwet van de opvoeding*. Uithoorn: Karakter.
- Dietvorst, C. & Verhaege, J.P. (red) (1995). *De pedagogiek terug naar school*. Van Gorcum, Assen.
- Jacobs, F.M., Luderus, A.F.T. (2007). Het belang van het Pedagogisch Klimaat voor de Praktijk van het Bewegingsonderwijs. *Lichamelijke Opvoeding, jaargang 95, nr. 5, 7 en 8*.
- Heij, P. (2006). *Grondslagen van 'verantwoord' bewegingsonderwijs*. Budel, Damon.
- Knowles, Z., Gilbourne, D., Borrie, A. & Nevill, A. (2010). Developing the Reflective Sports Coach: A study exploring the processes of reflective practice within a higher education coaching programme. *Reflective Practice* 2, 185-207.
- Looy, F. & Houterman, K. (2004). *Gezond gedrag in de basisschool*. Groningen, Wolters-Noordhoff b.v.
- Rijksoverheid. www.rijksoverheid.nl (04-11-2013).
- Stevens, L., Beekers, P., Evers, M., Wentzel, M. & Werkhoven, W. van (2004). *Zin in school*. Amersfoort, CPS.
- Stevens, L. (1997) *Overdenken en doen*. Den Haag, PMPO.
- Van den Broeck, A., Vansteenkiste, M., De Witte, M., Andriessen, M. (2009). De Zelf Determinatie Theorie: kwalitatief goed motiveren op de werkvloer. *Gedrag & Organisatie* 2009-22, nr. 4.
- Veugelers, W. & Kat, E. de (1998). *Opvoeden in het voortgezet onderwijs*. Assen, Van Gorcum.
- www.leraar.24.nl/dossier:contactleraarenleerling (04-11-2013). ◀

Zorgen voor een goede sfeer

FOTO: HANS KUIJKHOFF